

Др ДАНИЦА МИЛИЋ

ОДНОСИ СА ЦРНОМ ГОРОМ У СКЛОПУ ОПШТЕ ЕКОНОМСКЕ ПОЛИТИКЕ ИТАЛИЈЕ ПРЕМА БАЛКАНУ ДО 1915. ГОДИНЕ

Крајем XIX века економски потенцијал уједињене Италије дошао је брзо до изражаја, захваљујући интензивном развоју индустрије и трговине, који је утицао и на промену аграрног карактера италијанске националне привреде. Међутим, и аграрна производња у раздобљу 1885 — 1915. године испољила је значајан пораст своје вредности скоком са 5 на 7 милијарди лира. У индустријској производњи су се прилике успешно развијале. У памучној индустрији је до 1911. године деловало 210 акционарских предузећа са капиталом од 400 милиона лира, што је омогућило да домаћа производња за десет пута надмаши увоз памучних производа и од земље увозника с краја XIX века Италију учини земљом извозником памучних тканина. Хемијска индустрија је такође упетостручила своју производњу, а индустрија аутомобила, још незнатна по значају крајем XIX века, достигла је у 1908. години вредност извоза од 28 милиона лира, у чему су великог удела имале фирма Фијат, Спа, Пирели, Мишелли и друге. Укратко, италијанска индустрија, која није располагала значајним изворима домаћих извора енергије и рудних сировина, постигла је од краја XIX века до краја прве деценије XX века завидан степен развоја, које је у статистици за 1911. годину исказан са 250.000 предузећа и 2,3 милиона запослених радника. Тиме су створени погодни услови за увећање извозне трговине и укључивање италијанске привреде у равноправну утакмицу са развијеним европским земљама. Увећање извоза за два пута, од 3 на 6 милијарди лира (1900 — 1912), допринело је и увећању италијанске трговачке морнарице за пет пута. Адекватна кретања запажена су и у банкарству и другим обла-

стима привредног живота, с посебним утицајем и на друштвено-политички живот.

Међу европским земљама које крајем XIX века успостављају везе и сталне привредне односе са балканским земљама, које су већином стекле независност и суверенитет на Берлинском конгресу 1878. године, налази се и Италија. У почетку долази до склапања низа спољнотрговинских уговора, у којима је, иако су почивали на клаузули највећег повлашћења, свака страна-уговорница настојала да постигне посебне повластице у корист увоза своје робе. Овај почетни период испуњен је и разним контактима са циљем бољег међусобног упознавања, чему су доприносиле и истраживачке експедиције научника и стручњака из развијених земаља у циљу истраживања природних богатстава балканских области и проценом добијених резултата, у погледу сврсисходности инвестиционих улагања и организоване експлоатације појединих природних богатстава. Балканске земље, у којима је последњих деценија XIX века такође отпочео процес модернизације у привреди и друштву, убрзанија изградња комуникација и оснивање првих индустријских предузећа, шаљу своје трговце у развијеније земље, у циљу испитивања тржишта за пласирање својих сировина и полупрерађевина али и кредитних услова, као и имовинске ситуације потенцијалних инвеститора који су у великом броју подносили захтеве за додељивање концесија у рударству и индустрији. У исто време из балканских земаља одлазе млади људи на школовање у неке западне земље, како би се оспособили за савременије вођење привреде.

Када је реч о везама с Италијом, оне су постојале и раније између појединих балканских земаља и неких италијанских области, а у другој половини XIX века обнављају се и проширују успостављањем мреже италијанских трговинских конзулата, као што је то било 1866. године у Солуну, затим у Нишу и Београду још и пре 80-тих година, у Битољу 1889. године итд. Балканске земље радо прихватају иницијативу за оснивање почасних конзулата у Италији, и само је током 1888. године Србија основала конзулате у Напуљу, Барију, Палерму и другим местима.

У годинама непосредно по Берлинском конгресу уследили су спољнотрговински уговори Србије и Црне Горе с Италијом у 1883. години. На снази су остали и раније склопљени трговински уговори Италије са Турском, који су се односили и на поједине њене области, у нашем случају на косовски вилајет, на једренски вилајет и Босну. Италијанска влада је у Београду 1890. године установила и трговинску агенцију, а при овој и трговински музеј у коме су излагани узорци италијанских индустријских производа. Исту је функцију имао и италијански трговински музеј у Солуну.

Резултате ранијих истраживања рудног богатства у Црној Гори, која су започета још 1838. године, допунили су резултати које су два стручњака из Болоње, рударски инжењери браћа Антонио и Љуиџи Балдачи, обавили и у Риму 1886. године објавили у посебној брошури. У Цетињу су ови резултати објављени 1889. године у књизи „Минерални слојеви Црне Горе“. О резултатима истраживања лежишта лигнита, мангана, злата, битумена, гвожђа и минералне воде објављено је наредних година још неколико брошура: 1902. о истраживањима Винаги де Рена, 1902-3. године још пет брошура А. Мертелија о резултатима истраживања код Берана и Бијелог Поља. Захваљујући овим страним истраживањима могла је бити објављена геолошка карта Црне Горе већ 1901. године, прва на Балкану.

Користећи резултате својих истраживања, браћа Балдачи су израдили и елаборат о економској оправданости улагања капитала у оснивање предузећа за експлоатацију руда. Почетком XX века италијански предузетници добијају и концесије за експлоатацију руда у Црној Гори. Истовремено и у Србији једна група италијанских закупаца преузима од француских закупаца рудник бакра Ребељ, а такође рудник Мусул у Бугарској.

Осим концесија за руднике, италијански предузетници су показали интересовање и за друга предузећа, тражећи концесије за подизање разних фабрика које ће радити пре свега за потребе домаћег тржишта нудећи неке артикле широке потрошње: конзерве, сапун, свеће, шибице, кожу и сл. У исто време долазе и покушаји оснивања једне црногорско-италијанске банке која би кредитирала изградњу индустрије, али се тај први покушај завршио без успеха. Група акционара из Венеције (кнез Реведини, Б. Волпи, Ферари и Карло Роси из Рима) узела је на себе финансирање изградње индустријских предузећа. Најважнија су била три пројекта: фабрике дувана, жељезничке пруге Бар — Никшић и луке у Бару. Новоформирани „Италијанско-црногорски синдикат“, чији су акционари били Италијани (на челу са грофом Фоскаријем), предвиђао је и концесију за коришћење шумских домена. Црногорска влада је била сагласна са давањем ове концесије, али с резервом у односу на најбоље шумске комплексе, предвиђајући да ће и убудуће бити интересовања за њихово коришћење, можда и под повољнијим условима.

Италијанско друштво »Regia cointeressata dei tabachi del Montenegro«, основано са капиталом од 1,5 мил. лира, преузело је 1903. године монопол дувана, а од 1905. године капитал је увећан на 2,5 мил. лира, уз концесију од 25 година и променом фирме у „Црногорско анонимно друштво“, чији су главни акционари били већ раније познати концесионари — Реведини, Волпи и Паганини, а поред њих и Трговачка италијанска банка. Фирма је изградила модерну фабрику за прераду дувана у Подгорици, складишта у Бару, Цетињу и Никшићу, као и уређивала

огледна поља за садњу дувана. У концесији су италијанским закупцима признате и посебне погодности у погледу ослобађања царина и од других дажбина. Интересантно је како је била предвиђена деоба добитка: 80% црногорској влади, 20% друштву, а чист приход од извоза робе делио се у размери 80% у корист друштва а 20% у корист црногорске владе. За потребе фабрике дувана изграђен је и пут Ријека Црнојевића — Вирпазар.

Италијанско друштво је добило и концесију за обављање саобраћаја по Скадарском језеру од Скадра до Вира. Године 1905. отворена је и стална (два пута недељно) саобраћајна линија од Ј. Италије до Бара, коју је одржавао пароброд „Пуља”. Рад овог италијанског друштва субвенционирала је и црногорска влада. Систем комуникација био је употпуњен и сталним преношењем поште преко Скадарског језера, најпре за потребе италијанског друштва а потом и других, као и успостављањем телеграфске линије између Бара и Барија већ у 1903. години. Читав је посао обављен по савременим методама Марконија. Највећи део обавеза у погледу саобраћаја преузело је на себе „Барско друштво за експлоатацију барског пристаништа” почев од 1906. године. Друштво је располагало основним капиталом од 4 милиона круна, касније увећаним на 7 милиона круна. Поред обједињавања целокупног поморског и језерског саобраћаја и изградње пруге, италијанско друштво је добило и концесију за исушивање Улцињског поља и његову експлоатацију.

Шири замах у развоју привредног живота, као и уређивању разних институција неопходних за функционисање и остваривање задатака од општег интереса, били су отежани несташницом материјалних средстава, којима црногорска држава није располагала углавном и због малог прилива прихода од дажбина везаних за спољну трговину и друге привредне послове. Стога су се средства морала тражити на другој страни, путем зајмова од страних банака. Међу првима је добијен зајам од Трговачке банке у Милану 1898. године, на годину дана са 5% камате, чија је отплата обављана у продуженом року и уз много напора. Било је више зајмова које је црногорска држава добијала из руских, аустријских и турских извора, а италијански зајмови су пронекад служили и као извор за отплату камата на ове стране зајмове. Тако је један зајам од 500.000 лира, добијен од Трговачке банке у Милану, послужио за исплату дугова за жито Одеској банци. Један од зајмова добијен је и од Торинске банке, а коришћен је за потребе црногорског двора. У Међународном зајму који је Црној Гори дат 1913. године за обнову и подизање новоприпојених крајева после балканских ратова у номиналном износу од 40 милиона франака, поред француских банака — Banque de Paris и Pays Bas — учествовало је и Société Commerciale de l'Orient из Милана.

Међу кредиторима црногорске државе налазило се и „Црногорско анонимно друштво”, коме је држава отплаћивала ануитете и камате на зајмове приходима од монопола дувана уведеног у Црној Гори јуна 1903. године. До краја другог балканског рата, задужења Црне Горе у Италији достигла су 5,8 милиона франака, од чега код Миланске банке 4 милиона франака, Анонимног друштва 690.000 франака и италијанског финансијера Паганинија 200.000 франака. У поређењу са укупним дуговањима Црне Горе, на италијанске повериоце отпадало је 12%. Остали дугови отпадали су на енглеску банкарску групу Boulton Brothers et Comp из Лондона, у вези са зајмом из 1909. године, затим Bodenkreditanstalt из Беча за зајам из 1911. године и велики Међународни зајам после балканских ратова, чији су даваоци биле француске и италијанска банка.

Трговински уговор Црне Горе с Италијом склопљен 1883. године обновљен је после 20 година, 1903. и 1904. године, уз обавезу да се сваких 6 месеци продужује, а Црна Гора је почетком XX века склопила још низ уговора о трговини и пловидби са 14 других земаља до 1912. године. Партнери заинтересовани за трговину са Црном Гором, међу њима је по традицији најзаинтересованија била Аустрија, процењивали су привредни потенцијал Црне Горе као повољан, имајући у виду пре свега сировине и пољопривредне производе: вино, дуван, руј, вуну и восак. Осим тога, сточни фонд је имао својих предности, нарочито у погледу кожа ситне стоке — јареће, јагњеће и козје, затим пршут, док је рогата стока била слабих врста. Као предмет извоза нашли су се и сараге (сува укљева), жито, сено и сл.

Велику сметњу извозу преко континента или свожења на море чиниле су слабе комуникације. Све се сводило на коришћење малог броја морских лука, а на тржиштима са те стране црногорски производи имали су да издрже конкуренцију сличних из Далмације, Босне и Херцеговине и јужне Италије. Аустрија је својом царинском политиком отежавала прилив стоке из Црне Горе, којој је конкурисала она из Босне и Херцеговине, којој је Аустро-Угарска давала повољне тарифе. Повремено отежавани извоз стоке утицао је да сточни фонд у земљи порасте и да понуда буде доста велика. Страни посматрачи црногорског тржишта указивали су на све ове погодности, уз истицање да је прилаз ипак најпогоднији са морске стране, а да маслиново уље представља најпривлачнији артикал за куповину. Захваљујући таквој проћи, маслиново уље је допринело да се приходи из трговине увећају и помогну нормализацију увоза за неке друге робе потребне потрошачима на унутрашњем тржишту у Црној Гори. Према уделу појединих земаља у увозу у Црну Гору, прво место је заузимала Аустро-Угарска, друго Немачка (која је увозила под белгијском заставом), а на трећем је била Италија. Црна Гора је из Аустро-Угарске увозила тек

једну петину производа, а из Немачке две петине. У исто време увоз из Италије се састојао из грађевинског дрвета и гвоздених шина, нешто делова за изградњу теретне жељезнице и хартије за потребе фабрике дувана. Из Немачке је увоз садржавао гвоздену робу за градњу пруге Вирпазар — Бар, коју је финансирао италијански капитал. Вредан је пажње и податак да су пароброди друштва „Пуља” довозили у барску луку углавном робу из Трста и Далмације. Они су и извозили робу из Црне Горе. Почетком XX века Италија је у увозу Црне Горе учествовала само са 1/8 (1 милион круна: 8 милиона круна укупног увоза), док је извоз у Италију био доста мали, сводећи се само на извоз коња, говеда и кожа. У 1910. години, према статистичким подацима, у извозу из Црне Горе на првом је месту била Аустро-Угарска, на другом Турска.

Италијанско упориште у Црној Гори имало је и друге циљеве, који су се тицали даљег продирања италијанског капитала ка суседним областима, у првом реду као најближе — Албаније, тада још у оквирима Турске. И овде је близина морских лука била веома привлачна, јер је то већ по природи ствари појефтињавало робу која се довози на албанска тржишта, пошто је аустријска трговина имала знатно веће трошкове због довожења робе околним путем. Аустријски „Лојд” и угарски »Ragusea« успоставили су редовну пловидбу с албанским лукама још крајем XIX века, допремајући у њих сву ону робу која је овде тражена: тканине, кафу, шећер, брашно и разне ситнице. Италијани су од 1898. године паробродом „Пуља” два пута недељно посећивали албанске луке, најпре оне у јужној, а касније у северној Албанији. Италијански извозници су убрзо иступили са својим далековидним пројектима за повезивање Валоне и Битоља, или пак Драча и Битоља жељезничком пругом, чиме би пут за Македонију и даље за Цариград био јако скраћен и упрошћен. Цена овога пројекта ишла је у предрачуну на 50 — 60 милиона лира, које италијанска држава није могла да издвоји у томе тренутку, а уз то је и сагласност за градњу те пруге коју је требало обезбедити од Турске и Аустрије имала слабе изгледе.

Северна Албанија и унутрашњост земље остали су по страни од домета италијанских трговаца, док је у јужној Албанији са 2,7%, колико је износило учешће Италијана у албанском увозу, скочило за 10 година на 15%. Ови почетни успеси, иако значајни, нису могли брзо да потисну устаљене везе аустријских и албанских трговаца, повезаних и кредитним условима, тако да ни политичка ситуација око анексије Босне и Херцеговине против Аустрије није томе допринела.

У Албанији је и „зелено злато” представљало привлачну тачку, али је недостатак добрих путева отежавао експлоатацију шума. У Италији је основано неколико друштава за прераду

дрвета, чему се „Албански комитет” отворено противио. Када је италијанско друштво „Визмар” из Милана тражило концесију за експлоатацију шуме у северној Албанији, Аустријанци су уложили протест, сматрајући да су тиме њихови интереси угрожени. У плановима италијанског друштва била је предвиђена и изградња жељезнице која ће грађу свозити до поморске луке, мада због недостатка финансијских средстава овај програм није остварен.

Италијанска акционарска група је тражила концесију за истраживање и експлоатацију бакарне руке у Мазрену, а затим и налазишта претролеума. Ова друга концесија прешла је касније у посед енглеско-француске групе. Италијанска штампа је критички пратила разне акције својих сународника у Албанији, нарочито указујући на недовољну предузимљивост и ризик. Једна италијанска финансијска група је организовала производњу маслиновог уља у Валони, али без значајних улагања у техничку опрему, због чега су резултати били мали. Покушај са колонизацијом појединих пољопривредних рејона није донео веће резултате, као ни насељавање италијанских житеља у градовима, међу којима су преовлађивали ситни трговци, занатлије и чиновници, али је изостало учешће крупнијих индустријалаца или финансијера.

И поред тога што су италијански привредници увиђали потребу већих улагања у албанску привреду оснивањем и банака, у чему је учествовала и група „Антивари” која је радила у Црној Гори од 1906. године, успех је био мали, свдећи се на оснивање једне мале банке у Скадру 1908. године. Ова је банка имала више политички него кредитни карактер, и обављала је претежно мењачке операције. Италијанска трговинска банка, чије су акције биле познате на Балкану, отворила је 1907. године „Трговинско друштво за Оријент”, са задатком јачег продора у источно Средоземље. Филијале банке основане су у Драчу и другим градовима, али без већег одјека, чему је свакако битно допринео и мали капитал од 3 милиона лира којим је друштво располагало. Пошто напори на овом подручју до I светског рата нису донели неке значајније и трајније резултате, намеће се закључак да су проистицали више из политичких него ли из привредних потреба Италије.

*
* *
*

Када је реч о Србији, поред трговинских веза, које нису биле нарочито развијене у XIX веку, с почетка XX века закуп рудника у Ребељу привукао је пажњу јавности. Група италијанских индустријалаца основала је друштво „La société de cuivre”, преузимајући од дотадашњег француског закупца овај рудник у

близини Ваљева на 9 година, с тим да уложе средства и наставе експлоатацију. По предрачуну била је предвиђена добит од 20% на уложени капитал. После банкротства француског друштва из Париза са којим је ово италијанско друштво било повезано, и италијанско друштво је морало да обустави радове у току од неколико месеци, да се повуче уз велики заостатак неплаћених надница и других дугова. Ни судски спорови, који су се после тога водили против овог италијанског закупца и француског друштва које је за њега гарантовало, нису успели да изравнају дугове српској држави и радницима.

У ситуацији која је настала после избијања царинског рата између Србије и Аустро-Угарске, италијански капитал је нашао нову прилику за своје ангажовање. Српска влада је прихватала сугестије својих трговинских експерата, који су ситуацију на италијанском тржишту проценили као веома повољну за пласман стоке из Србије, што је било веома критично после затварања аустроугарских граница. У северној Италији је тржиште стоком осиромашило услед опадања сточног фонда и опустелих пасишта, а такође у јужној Италији, па су се интереси обострано поклопили. Српска извозна трговина стоком била је после 1906. године усмерена другим путевима — Дунавом, Црним морем и Средоземним морем ка тржиштима Италије, Египта и сл., или пак преко моравско-вардарске долине железницом на Солун и такође у правцу Италије и других земаља. Ово успостављање тако широких трговинских веза није било без супротстављања италијанских аграраца, који су страховали да привилеговане тарифе за увоз стоке из Србије не повуку и друге продавце на италијанска тржишта и тиме озбиљно угрозе продају домаће стоке. Са своје стране српска влада је давала повољне тарифе италијанским увозницима вина, уља, јужног воћа, хартије и конфекције. Италијански трговци су често на лицу места откупљивали стоку и даље преузимали ризик у транспорту, што је српским извозницима веома погодновало. Убрзо је дошло и до оснивања српско-италијанског паробродарског друштва са основним капиталом од 5 милиона динара, 10-годишњом државном субвенцијом и гарантованим прометом од 20.000 комада стоке годишње. Предвиђена је била редовна линија Солун — Бенова, затим успутне Малта — Катанија — Месина — Напуљ. Међутим, анексија Босне и Херцеговине утицала је да се италијански капитал повуче, чиме је и цело питање одложено.

Успех у извозу стоке из Србије није долазио у питање, јер је италијанско тржиште, где је нарастала потражња услед прилива градског становништва, било све интересантније: у Месини се годишње могло пласирати до 25.000 комада стоке, а у Палерму до 23.000 комада. Стога је Србија поред увоза из Сједињених Држава Америке на ова тржишта, могла и сама да прода 1909-10. године 30.000 комада крупне стоке годишње, а

осим тога и знатне количине ситне, заклане и сточних производа. Сасвим неочекивано Италија је избила на прво место као купац стоке из Србије, мада је Немачка и даље држала прво место, са учешћем од 22% у вредности извоза робе из Србије. Противу уговора с италијанском фирмом »Volpati Ramponi i Ко«, која је требало да обезбеди превоз, побунили су се италијански трговци, па и неки међу српским трговцима. Из овога је настао и дипломатски спор у коме је посредовао и енглески посланик, али после двомесечне дебате у Народној скупштини Србије влада је одустала од овог предлога.

Тешкоће око превоза робе отежавале су бржи и ефикаснији продор италијанској трговини на балканске пијаце у унутрашњости, како Србије тако и Бугарске. Финансијска група око миланске »Banca Commerciale« била је заинтересована и за повезивање пруге Бар — Подгорица са српском железничком мрежом. Међутим, и овај је подухват превазилазио финансијску моћ италијанских трговаца, а ризик у погледу успеха био је превелики. Италијанска влада је била заинтересована за реализацију пројекта о Јадранској жељезници, који је почетком овога века био врло актуелан. Иако су ставови многих заинтересованих земаља око пројекта трансбалканске жељезнице били подељени, Италијани су из политичких разлога свакако били заинтересовани. Међу главним финансијерима јавили су се италијански и француски капитал, али су преговори били дуготрајни и мучни, све док крајем марта 1908. на непосредан притисак италијанске владе није постигнут споразум. Даљи су преговори застали због расподеле удела, а јуна 1908. у Паризу је постигнут споразум о оснивању два друштва: а) Друштва за грађење Јадранске жељезнице и б) Друштва за подизање Јадранског пристаништа. У првом друштву је учешће француског капитала предвиђено на 45%, италијанског на 15%, српског на 5%, док је за друго друштво предвиђено учешће италијанског капитала на 55%, а француског на 45%.

Тежиште је затим пренето на Цариград, захтев српске владе је ишао за тим да се концесија пренесе на француско друштво »Junction Salonique Constantinople«, али је све прекинуто због младотурске револуције и анексије Босне и Херцеговине.

Јадранска жељезница је постала саставни део борбе великих сила за превласт на Балкану и наслеђе Турске. Русији је отварала пут ка Јадрану, Италији ка балканским тржиштима, за Француску је то била повољна инвестиција капитала, али за Енглеску опасна конкуренција интересима њене флоте на Средоземљу. Турска у томе такође није видела ништа повољно, јер би се тиме осамосталила област Косова, а на томе подручју повећао утицај Србије. Предлог није наишао на допадање ни у Аустро-Угарској ни у Немачкој, јер је отежавао реализацију

њихових планова за продор на Исток. Србија је добијала излаз на море, перспективу осамостаљења од Турске и зависности од Солунске луке.

Иако је царински рат с Аустро-Угарском завршен, трговинске везе с Италијом ни после нису ослабиле и, после обнављања дозволе за увоз стоке из Србије, опет су транспорти са стоком стизали у Венецију, Анкону, Бари, Бриндизи, Месину, Катанију, Палермо, Напуљ, Цитавекију и Бенову. Компликације које су се јавиле услед избијања турско-италијанског рата наметнуле су пловидбу под српском заставом. Истовремено је појачан и увоз соли у Србију са Сицилије, и то у значајним количинама. Србија је са своје стране временом постала и озбиљан извозник живине за италијанско тржиште, са кога су стизале сталне наруџбине.

Италијанско друштво »La societa Commerciale de Oriente«, огранак друштва »Societa Anonima Ernesto Breda«, јако се залажило да српску државну жељезницу снабде локомотивама италијанске производње, нудећи српској влади кредит од 10 милиона динара уз камату од 10% и друге погодности. Радило се о испоруци 20 теретних локомотива фирме Borsig. Италијанске фирме су нудиле и друге послове, међу којима оснивање разних индустријских предузећа, као нпр. за прераду конзерви и сл.

О приливу италијанског банковног капитала било је речи у више махова, као и приликом посете краља Петра Риму 1910. године, када је изложен пројекат о оснивању итало-српске банке.

О италијанској трговинској политици на Балкану може се много више сазнати пратећи економска збивања у самоме Солуну, који је био и раније и у новије време главна извозна тачка на југоистоку Европе. У првој деценији XX века Италија стиже на треће место као увозник у Солун, захваљујући померањима која су учињена неколико година раније на штету Аустро-Угарске, нарочито у погледу текстилне робе, металних израђевина, моторима и машинама, музичким инструментима, стакларији, пиринчу, уљу, петролеуму, кафи, брашну и другим прехрамбеним и колонијалним производима, чији је извоз био веома значајан за Италију на листи извоза. У 1910. години у Солунску луку су упловила 103 брода са 132.663 Т носивости, а идућих година и више. Преко Солуна је 1906 — 1910, у време српско-аустријског царинског рата, јако увећан извоз стоке, а настављен је извоз оних сировина које су и раније извожене из залеђа, као што су кокони свилених буба, памук, руде, вуна, коже и сир.

Италијански привредни кругови имали су у италијанској Колонији у Солуну добре заступнике, чија је активност била запажена не само на привредном већ и просветно-културном пољу. Делатност италијанског трговинског музеја зрачила је ка

свим земљама залећа — Македонији, Бугарској, Албанији, Турској. У поступку је било оснивање и италијанске банке у Солуну, са филијалама у Београду, Софији и Цариграду, која би парирала иницијативама италијанских индустријалаца и потпомогала зајмовима развој домаће привреде. Италијани су имали у плану и стварање билатералних удружења, која би допуњавала све ове акције, било да је реч о српско-италијанској, турско-италијанској и др.

Непосредно залеће Солуна чинио је и битолски вилајет, у коме је обрт с Италијом био доста мали, а увожене су углавном израђевине од гвожђа. Италијанска колонија у Скопљу, коју је сачињавало више од 20 италијанских грађана, под заштитом италијанског конзула у Скопљу, били су већином представници банака, оријенталног жељезничког друштва, монопола дувана, трговаца и помоћника. Балкански ратови нису мимоишли ни њихове послове, у којима су појединци претрпели озбиљну штету.

Италијанска роба је стизала и у Грчку, где је Италија заузимала једно од првих места међу увозницима текстила, мање важно место као увозник алкохолних пића, али зато међу првима као увозник уља и уљаних производа. У Италију су извожени суво грозђе, смокве, лимуни, али и метали, цинк, магнезијум и др.

Што се Бугарске тиче, ту су тежње италијанских трговаца биле доста активне, али су тржишта због саобраћајних веза била неприступачна. У датом тренутку Бугарска се јавила као конкурент у извозу робе из Србије због предности да исте артикле извози преко црноморских лука. Италијански капитал био је присутан у инвестицијама у руднику Мусул, чије је коришћење било скопчано с преласком преко српске територије и повременим сметњама. У свему, реализација трговинског промета са Бугарском била је мањег опсега.

Италијански трговци су опробали срећу и на румунском тржишту, где су успели да своје учешће пласирају са 5% у укупном увозу Румуније, а у извозу из Румуније у једном тренутку су доспели испред Немачке, али иза Белгије, Холандије, Аустро-Угарске и Енглеске, што би значило номинално пето место. Узимајући у обзир погодност у погледу црноморских лука, Румунија је имала шансе да потисне Србију и заузме озбиљно место на листи италијанског увоза стоке.

*
* *
*

Пракса која је постојала у економским односима између Италије и балканских земаља утицала је да се формира једно одређено мишљење и у привредним круговима у Италији као

и у привредним круговима у појединим балканским земљама, који су оцењујући протекли период истовремено пројецирали сарадњу у наступајућем. Непосредно по завршетку балканских ратова, када је изгледало да ће наступити ера мирног развика, појачане су везе и италијанских привредних кругова, али и ових са друге стране Јадрана, и усмерене ка већим подухвати-ма. С италијанског становишта на Балкану су се пружали крупни изгледи за пласирање италијанских индустријских производа, као и за набавку сировина за потребе италијанске индустрије. Такође су финансијери из Италије процењивали могућности инвестирања капитала у развијање неких предузећа у балканским земљама и начин њиховог технички савременог опремања. Формирано је и мишљење у привредним круговима, које је било блиско и политичарима, да италијанска политика мора да води рачуна о блиском и огромном резервату природних богатстава и могућности акције, као што се то назирало у овим земљама. Главни правци италијанске привредне политике нису били усмерени у овоме правцу, али су сугестије ишле на то да се изврши корекција и да се они, ипак, и овамо усмере, па и по цену неких жртава.

Тежња за еманципацијом пре свега од утицаја Аустро-Угарске, коју је тако јасно испољила Србија у тражењу нових партнера у привредној па и у политици уопште, а поред ње и Црна Гора, па у извесној мери и друге државе југоисточне Европе, утицала је да се иницијативе које долазе са неке друге стране радо прихватају. То је била клима у којој су радо прихватане понуде италијанског капитала и италијанске трговине, можда и под условима који у први мах не би били најповољнији. Ослонац на привредну снагу неке друге земље била је девиза дана, и у томе лежи — по нашем мишљењу — објашњење што су и Србија и Црна Гора и Албанија, које су највише биле угрожене аустроугарском привредном експанзијом, брзо и лако остваривале привредне споразуме с италијанским партнерима. У томе тренутку и није било најважније то што фактичка финансијска снага овога партнера није била у складу са плановима и амбицијама, чија би реализација несумњиво водила привредном снажењу балканских земаља, њиховој еманципацији од Аустро-Угарске и Турске, а тиме и јачању националне привреде и независности сваке од ових земаља понаособ. У томе, сматрамо, треба тражити одговор на питање — од каквог је значаја била привредна веза с Италијом, с обзиром на релативно малу снагу капитала и постигнутих резултата.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

а) необјављени

Архив Србије, Министарство иностраних дела Србије, А. одељење и ПО одељење за разне године

Архив Србије, Министарство иностраних дела Србије, Конзулат у Скопљу за 1913

Архив Србије, Министарство иностраних дела Србије, Цариградско посланство у разним годинама

б) објављени

Berichte der k.u.k. Österreichisch- Ungarischen Konsularämter über das Jahr 1906, II Bd, Wien 1907.

Економист 1912, XIII, с. 143
XVI, с. 195

Економист 1913, VIII, с. 126
XII, с. 192
XX, с. 312

СТАТИСТИКА држава суседних Балканском полуострву, IV, Београд 1891 (Румунија, Италија, Русија)

Стенографске белешке Народне скупштине Србије, II, 1909, с. 860-1.

УГОВОРИ о трговини и пловидби закључени између Црне Горе и иностраних држава, Цетиње 1912.

с) студије и чланци

Baldacci A., *L'Italia e il nostro commercio col Montenegro e coll' Albania: superiore*, Milano 1902.

Baldacci A., *L'Italia nel Mediteraneo e nell'Adriatico*, Roma 1903.

Baldacci A., *Itinerari Albaresi (1892—1902)*, con uno sguardo generale all'Albania e alla sue comunicazioni stradali, Roma 1917.

Baldacci A., *Nel paese del Crn. Viaggi di esplorazione nell' Montenegro orientale e sulle Alpi Albanesi*, Roma 1903.

Балуџић Ж., *Политика Италије пре и после рата*, СКЛГл, 1922, VI.

Бокалари А., *О квалитету српских волова*, Београд 1906.

Caroncini A., *L'Italia e la futura, 'economia balkanica*, Roma 1913.

Colia G., *La politica commerciale italiana verso i Balcani nel dopoguerra*, 1937. b. m.

Бврђевић Д., *Царински рат Аустро-Угарске и Србије (1906—1911)*, Београд 1962.

Борђевић Д., *Пројект јадранске жељезнице у Србији, 1896—1912*, Историјски гласник, 3—4, 1956.

Буровић М., *Црногорске финансије (1860—1915)*, Титоград 1960.

Grothe H., *Durch Albanien u. Montenegro*, München 1913.

Hauptman Lj., *Italija i srednja Evropa*, Сплит 1928.

- Хитрова Н. И., *К вопросу об економическом развитии Черногории в конце XIX и нач. XX в.* Ученіје записки Института Славјановеденіја, 26, 1963.
- Hitrova N. I., *Socijalno-ekonomičeskoe razvitie Černogorii v konce XIX — nač. XX v. i Konstitucija 1905.* ANSSSR, Institut Slavjanovedenija, Vpusk XX, 1956.
- Иширков А., *Град Солун*, Софија 1911.
- Јовановић Р., *Један инострани отпор продирању италијанског капитала у Црну Гору*, Историјски записи, св. 3, 1961.
- Кирова К. Е., *Италијанское проникновение в Албанију (1897—1911)*. Балкански исторически Зборник, књ. 3, 1973. А Молдавској ССР, Институт историји.
- Martelli A. *Studio geologico sul Montenegro sud-orientale e litoraneo*, Roma 1908.
- Martini A., *Il Montenegro*, Torino 1897.
- Мијушковић М., *Привреда Црне Горе прије Уједињења*. Банкарство, 1929, VI; 1930, VII.
- Миличић Д., *Страни капитал у рударству Србије до I светског рата*, Београд 1970.
- Митровић П., *Савремена Италија*, Београд 1912.
- Пејовић Б., *Рад на истраживању и експлоатацији руда у Црној Гори*, Историјски записи, X, 1954.
- Солун као троговински град. Хрватски *Lloyd I*, 1913.
- Шишић, Ф., *Предратна политика Италије и постанак Лондонског пакта*, Сплит 1933.
- Тодоровић А., *Солун и балканске државе*, Београд 1913.
- Тодоровић М., *Економски проблеми предратне Србије*, Београд 1925.
- Volpe Fr., *La Fiera del Levante e l'espansione commerciali italiana nei Balcani*, Roma 1938.